

ФІКСУВАННЯ СУДОВОГО ПРОЦЕСУ ТЕХНІЧНИМИ ЗАСОБАМИ: МІСЦЕ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Статтею 129 Конституції України [1] до основних засад судочинства пунктом 7 віднесено «гласність судового процесу» поряд з його повним фіксуванням технічними засобами. Тобто закріпивши дані поняття разом (у одному пункті) законодавець на конституційному рівні чітко розмежував їх існування. Разом з тим у Законі України «Про судоустрій і статус суддів» [2] та Кодексі адміністративного судочинства України [3] (далі – КАС України) питання щодо повного фіксування судового процесу технічними засобами розглядається у межах статей «Гласність і відкритість судового процесу» (ст. 11) та «Гласність і відкритість адміністративного процесу» (ст. 12) відповідно, що дає підстави повне фіксування технічними засобами визнати складовою (окремим елементом) принципу гласності. При цьому вказаними законодавчими положеннями закріплено також можливість фіксування судового процесу особами, присутніми у залі судового засідання, за допомогою портативних аудіотехнічних засобів та в тому числі із застосування стаціонарної апаратури. Неоднозначний підхід законодавчого врегулювання питання фіксування судового процесу технічними засобами свідчить про актуальність даної проблеми та слугує першопричиною для її наукового вирішення.

Тим чи іншим аспектам фіксування судового процесу технічними засобами присвятили свої праці дослідники адміністративно-процесуального права – О. М. Бандурка, М. В. Джафарова, С. В. Ківалов, А. Т. Комзюк, І. Б. Коліушко, Р. С. Мельник, О. М. Пасенюк, А. В. Руденко, О. П. Рябченко, А. О. Селіванова, О. І Харитонova; цивільного процесуального права – А. В. Андрушко, В. П. Грібунов, В. А. Кройтор, В. І. Тertiшніков, М. Й. Штефан; кримінально-процесуального права – В. А. Демянчук,

В. В. Король, П. І. Репешко та інші науковці.

Найбільш повно фіксування адміністративного процесу разом з вирішенням низки проблемних питань його застосування розглядається у монографічному дослідженні О. О. Гаврилюка, що присвячено принципу гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України [4], де повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу та використання технічних засобів особами, присутніми у залі судового засідання, визнано складовими змісту принципу гласності та відкритості адміністративного процесу [4, 8]. Разом з тим автор концентрує увагу на проявах цих понять щодо реалізації принципу гласності та відкритості, зовсім не приділяє уваги їх співвідношенню та окреслює далеко не усі проблемні питання реалізації даних категорій у сфері адміністративного судочинства.

Отже, метою даної статті є визначити місце повного фіксування судового процесу технічними засобами та використання технічних засобів особами, присутніми у залі судового засідання, серед категоріального апарату адміністративного судочинства, а також, враховуючи порівняно не довгий період легітимізації адміністративного судочинства, з'ясувати особливості їх реалізації у судовому процесі.

Для досягнення поставленої мети спершу перейдемо до характеристики нормативних положень, що закріплюють особливості здійснення повного фіксування судового процесу технічними засобами та їх використання особами, присутніми у залі судового засідання в сфері адміністративного судочинства. Так, ст. 12 КАС України передбачено, що суд під час судового розгляду справи в судовому засіданні забезпечує повне фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувальної апаратури та, що офіційним записом судового процесу є лише технічний запис, зроблений судом (ч. 6, 7 ст. 12). Стаття 41 КАС України встановлює, що повне фіксування судового засідання здійснюється за допомогою звукозаписувального технічного засобу. Також Кодекс регулює процедуру фіксування, використання та зберігання таких записів та їх носіїв. Відповідно до ст. 126 КАС України секретар судового

засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового засідання, а також про умови фіксування судового засідання (розташування мікрофонів та необхідність промовця говорити в мікрофон, недопустимість одночасних виступів учасників адміністративного процесу, дотримання тиші в залі судового засідання).

Як зазначає О. О. Гаврилюк, не дивлячись на окремі технічні та матеріальні складнощі в реалізації відповідних нормативних положень, не можливо не визнати позитивності цього кроку для забезпечення прозорості та об'єктивності фіксування судового процесу, підвищення якості ведення судових справ, покращення можливості перегляду адміністративних справ у вищестоящих судових інстанціях, оскільки його відтворення (озвучення) робитиме процес у цих судах більш доступним і безпосереднім для сприйняття присутніми і, як наслідок, підвищення довіри до судочинства в цілому [4, 86].

Отже, як бачимо, повне фіксування судового засідання за допомогою технічних засобів законодавцем та деякими авторами послідовно і перспективно інтерпретується як невід'ємна складова принципу гласності і відкритості. Проте, існують і протилежного змісту позиції. Зокрема, В. В. Король вважає, що гласність судочинства як вид соціальної гласності, що полягає у відкритості судочинства, надає всім громадянам право безпосередньо знайомитися у доступній формі з його ходом, тобто отримувати можливість розповсюджувати інформацію, яка безпосередньо пов'язана з реалізацією правових норм у сфері судочинства, характеризується цілісністю і завершеністю при досудовому слідстві, а при судовому розгляді – ще й повнотою та послідовністю [5, 12]. Виходячи із цієї тези, автор вважає, що внутрішнього зв'язку між гласністю та технічним фіксуванням немає. На думку В. В. Короля, положення ст. 129 Конституції України про повне фіксування судового процесу технічними засобами отримує двояке відображення: перше полягає у покладеному на суд обов'язкові забезпечити повне фіксування судового процесу технічними засобами; друге – це право громадян, присутніх на судовому розгляді справи, вести записи, звукозапис, фото- і кінозйомку,

теле- і відеозапис. Однак перше з них є гарантією законності та проявом так званої «внутрішньої гласності сторін», яка є нічим іншим як гарантією прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у розгляді справи, забезпеченням обвинуваченому права на захист, формами реалізації принципів змагальності, усності та безпосередності. Тому В.В. Король пропонує не включати положення про необхідність повної фіксації ходу судового процесу до змісту засади гласності. Більше того положення, які регламентують питання щодо повного фіксування судового процесу технічними засобами, на його думку, мають бути виділені в окрему статтю або ж поміщені у ту статтю, яка втілює засаду законності як її гарантія, засіб забезпечення прав і законних інтересів осіб, які беруть участь у судочинстві.

В продовження зазначеної позиції деякі вчені повне фіксування судового процесу технічними засобами відносять до окремого принципу судочинства. Так, на думку П. І. Репешко, цей принцип має на меті забезпечення об'єктивності судового розгляду справи, можливості перевірки правильності винесеного рішення вищестоящими судами [6, 107].

А. В. Руденко приходить висновків, що повне фіксування процесу технічними засобами можна розглядати з декількох сторін. По-перше, – як засіб реалізації принципу гласності, коли кожна зацікавлена особа матиме можливість проглянути матеріали конкретної справи чи прослухати хід процесу. По-друге, – як самостійний принцип судочинства, завдяки якому забезпечується найбільш повне, об'єктивне закріплення всього того, що має місце в перебігу судового засідання. Це унеможливорює будь-які умисні чи ненавмисні перекручування фактично досліджених обставин по справі. Таке фіксування має важливе значення не тільки при розгляді справ судами першої інстанції, а й при оскарженні їх рішень, перевірці законності й обґрунтованості прийнятого судом першої інстанції рішення апеляційними судами. По-третє, – як складову частину конституційних принципів, наприклад, принципу законності: адже завдяки йому забезпечується своєрідний контроль за

відповідністю ведення окремого судового засідання в адміністративному суді адміністративно-процесуальним нормам [7, 43-44].

Не заперечуючи проти підходу щодо визначення ролі фіксування судового процесу технічними засобами у тому чи іншому вигляді, ми не можемо погодитись із відокремленням гласності від технічного фіксування судового процесу.

По-перше значення, яке має повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу повною мірою поглинається значенням принципу гласності адміністративного судочинства, що переконливо довів О. О. Гаврилюк [4, 60].

Що стосується доводів В. В. Короля, то за його словами гласність полягає у відкритості судочинства, надає всім громадянам право безпосередньо знайомитися у доступній формі з його ходом. А хіба не можна це ж твердження застосовувати й щодо використання матеріалів технічного фіксування судового розгляду? Хіба відтворення аудіозапису і тим більше відеозйомки не робить вже проведений судовий процес відкритим, доступним для суб'єкта їх сприйняття? І сприйняття це буде безпосереднім, бо особа сама оволодіває повною та точною інформацією про розгляд адміністративної справи, одержуючи її у неспотвореному вигляді завдяки використанню технічних пристроїв. Крім того, не зрозуміло, чому повне фіксування судового процесу технічними засобами має бути закріплено в межах викладення змісту принципу законності? Принципи адміністративного судочинства проявляють свої якості та значення повною мірою при їх співіснуванні у системі, втім їх безпосереднє поєднання є недоречним [4, 89].

Погляди А. В. Руденко на місце повного фіксування процесу технічними засобами необхідно визнати не послідовними. Так, автор спочатку визнає повне фіксування судового процесу технічними засобами окремим принципом адміністративного судочинства, потім складовою частиною «конституційних принципів», не визначаючи їх чіткого переліку, що само по собі є ні зрозумілим, а ні обґрунтованим.

Окремої уваги потребує питання щодо обмеження повного фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу, які були запроваджені у КАС України у зв'язку із прийняттям Закону України «Про судоустрій і статус суддів», в результаті чого повне фіксування судового засідання за допомогою звукозаписувального технічного засобу забезпечується завжди, крім випадків неявки в судове засідання всіх осіб, які беруть участь у справі, чи у разі, якщо відповідно до положень КАС України розгляд справи здійснюється за відсутності осіб, які беруть участь у справі (у тому числі при розгляді справи в порядку письмового провадження).

Про неоднозначність таких нововведень свідчать лист Верховного Суду України Президентів України [8] та твердження суб'єкта права на конституційне подання (54 народних депутатів України) щодо конституційності окремих положень ч. 6 ст. 12, ч. 1 ст. 41 КАС України. Проте, розглянувши дане подання, Конституційний Суд України дійшов висновку, що оспорюванні положення ґрунтуються на принципі верховенства права, зокрема на таких його складових, як ефективність мети і засобів правового регулювання, розумність та логічність закону. Адже, у судових засіданнях, які проводяться за відсутності всіх учасників судового процесу (як через неявку таких осіб, так і у зв'язку з письмовою формою провадження у справі), фактично відсутній предмет фіксування технічними засобами у розумінні п. 7 ч. 3 ст. 129 Конституції України.

Окрему публікацію дотримання принципів гласності та відкритості в судовому адміністративному процесі за письмового провадження присвятили О. П. Капля та В. М. Кондратенко [9], які, послідовно досліджуючи дане питання, приходять висновку, що норми КАС України в цілому відповідають міжнародним стандартам, не порушують засади гласності та відкритості судового розгляду, оскільки зачасти відбуваються за згодою учасників адміністративного процесу чи за об'єктивної нагальної потреби.

Отже, з одного боку гласність судочинства не повинна мати перепон, у протилежному випадку втрачається її релевантна складова – право на вільне

збирання, зберігання, використання та поширення інформації у будь-який легальний спосіб (ст. 34 Конституції України) про діяльність судової влади. У той же час, на думку Г. А. Хом'якова, яку варто підтримати, принцип гласності як правовий інститут матиме місце тоді, коли спосіб його реалізації ґрунтуватиметься на законі та при цьому не будуть порушені права і свободи інших осіб. При недотриманні хоча б однієї з цих умов немає підстав говорити про те, що принцип гласності та відкритості порушений, адже неможливо порушити те чого не існує [10]. Слідуючи даній логіці, випадки, коли повне фіксування судового засідання не проводиться передбачені законодавством, як уявляється, з метою процесуальної економії часу для найшвидшого захисту та поновлення прав і свобод позивачів та інших осіб. Крім того при вирішенні питання щодо протистояння за межами відкритого засідання з одного боку гласності судового процесу, а з іншого – не втручання в діяльність судді при відправленні правосуддя, необхідно виходити з того, що суддя при виробленні кінцевого результату своєї діяльності (судового рішення) інтелектуально обробляє значний масив фактичних даних, що формують основу адміністративної справи, а інформація про цей процес не відома широкій публіці й взагалі не має бути придана огласці.

Особливої уваги заслуговує право осіб, які присутні у залі суду, вести звуко- і відеозапис та фото- і кінозйомку (ч. 8 ст. 12 КАС України). Можливість реалізації даного права можна поділити на два випадки: коли дозвіл на його здійснення не потрібен – у разі використання портативних аудіо технічних засобів та, коли потрібен – у разі проведення в залі судового засідання фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню. Дозвіл надається прийняттям ухвали суду за наявності згоди на це осіб, які беруть участь у справі, крім тих які є суб'єктами владних повноважень. Остання теза має особливе значення щодо захисту прав та свобод фізичних та інтересів юридичних осіб у сфері публічно-правових відносин, де публічний інтерес у будь-якому випадку буде мати перевагу над інтересами суб'єкта владних

повноважень.

Необхідно відзначити, що у юридичній літературі висловлюється позиція, яка виключає потребу використання будь-яких технічних засобів для фіксування судового процесу. Для прикладу наведемо висновки В. В. Леоненко, Г. І. Чангулі, М. І. Сіриого та А. Й. Міллера, які категорично заперечують можливість використання будь-яких технічних засобів для фіксації ходу розгляду справи, для обґрунтування чого приводять наступні аргументи: 1) «технічне запам'ятовування» є особливою формою контролю за судовою діяльністю, що створює умови, в яких суддя, усвідомлюючи контроль за кожним своїм «кроком», може стати заручником формального, зовнішнього боку процесу; 2) «технічна пам'ять» дозволяє у подальшому піддати глибокому аналізу кожен найдрібнішу деталь у позиції, поведінці судді, що може бути використано для «розправи» над ними або з боку відомств, або з боку громадської думки; 3) використання технічних засобів фіксації може зашкодити інтересам правосуддя – ці засоби є ефективними і «переконливими» чинниками маніпуляції громадською думкою [11, 44-45].

На нашу думку, ці аргументи є недостатньо обґрунтованими. Припущені у перших двох з них негативні наслідки можуть виникнути у відкритому судовому розгляді і без використання технічних засобів фіксації його ходу. Слід враховувати й те, що повне фіксування технічними засобами судового процесу вже й так буде здійснюватися із реалізацією п. 7 ч. 2 ст. 129 Конституції України, а тому контроль за своїми діями професійних учасників процесу при цьому вже буде мати місце, що має й свої беззаперечні переваги. У цілому ж розв'язання проблеми будь-якого впливу (у тому числі й громадської думки) на суддів повинно лежати у площині принципу забезпечення їх незалежності, а не гласності. Стосовно ж третього аргументу, то він частково заслуговує на увагу в плані можливості висвітлення неправдивої чи односторонньої інформації щодо судового розгляду адміністративних справ у журналістських репортажах. Нажаль сьогодні навіть у навчальній літературі говорять про доведеність гіпотези щодо залежності моральності мас-медіа від

фінансової та економічної несвободи, належність видань олігархам тощо [12, 325].

Разом з тим чинні правові акти послідовно закріплюють норми, що визначають основні обов'язки журналіста, етичні та професійні основи журналістської діяльності, правові наслідки їх недотримання (порушення) тощо. Так згідно п. 6 Етичного кодексу українського журналіста: «Повага до права громадськості на повну й об'єктивну інформацію про факти й події є найпершим обов'язком журналіста». Відповідно до Кодексу професійної етики українського журналіста замовчування чи поширення журналістом інформації шляхом одержання незаконних винагород або подання її як такої, що містить наклеп, упередженість, необґрунтовані звинувачення, – неприпустимі. Як тяжкий злочин мають сприймаються факти одержання ним за будь-яких обставин платні (хабара) за поширення брехливої або утаювання достовірної інформації (п.п. 2, 7 Кодексу професійної етики українського журналіста [13]). При цьому журналіст несе не лише юридичну відповідальність за порушення законодавства про інформацію, він відповідальний за надавану інформацію перед аудиторією, яка надає законної сили його діяльності в політичному суспільстві, перед своїм керівництвом, головним редактором, власником медійної установи [14, 35].

Тож законодавець не може упереджено ставитись до наслідків журналістської діяльності, адже правові положення однозначно регламентують об'єктивність викладення інформації у телерадіоефірі, тим паче, що транслявання судового засідання по радіо і телебаченню не заперечує можливості перекручення будь-яких даних судового процесу безпосередньо у репортажах. Натомість суд, у разі виявлення відповідних фактів, крім заходів реагування щодо здійснення об'єктивної правової оцінки таких даних, враховуючи, що інколи важко знайти ту грань, яку переступив чи не переступив журналіст, з метою забезпечення формування належної громадської думки про розгляд конкретної адміністративної справи, ухвалою може надати дозвіл на фіксування судового процесу із застосуванням технічних засобів

лише за умови проведення прямої трансляції судового засідання.

Окремої уваги потребує питання щодо допустимості використання будь-яких технічних засобів у судовому засіданні. У цьому контексті необхідно підтримати І. Л. Петрухіна, який вказує, що всі присутні у залі судового засідання можуть вести записи, стенографування і навіть безшумний звукозапис з тією умовою, що це не заважатиме ходу процесу [15, 171]. З чого можна зробити висновок, що для використання технічних засобів при фіксуванні судового процесу мають забезпечуватися дві умови: 1) вони не повинні заважати ходу судового розгляду справи; 2) необхідно отримати дозвіл суду на їх використання. Перша стосується абсолютно всіх технічних засобів, в тому числі апаратури, що використовуються для обслуговування судового засідання у порядку, встановленому КАС України, друга – фото- і кінозйомки, відео-, звукозапису із застосуванням стаціонарної апаратури, а також транслявання судового засідання по радіо і телебаченню.

Таким чином, повне фіксування судового процесу за допомогою звукозаписувального технічного засобу та використання технічних засобів особами, присутніми у залі судового засідання, в тому числі із застосуванням стаціонарної апаратури необхідно визнати складовими одного поняття, адже їх використання пов'язано із застосуванням одного й того ж самого родового предмету – технічних засобів та вони мають на меті забезпечити можливість найбільш повного та об'єктивного ознайомлення з ходом судового розгляду відповідної справи як осіб, які беруть участь у її розгляді, так і необмеженої кількості громадян (публіки), що як кінцевий результат має забезпечити законність розгляду адміністративних справ. Тому пропонуємо дані поняття об'єднати категорією «фіксування судового процесу технічними засобами». В свою чергу останню варто визнати однією із складових змісту принципу гласності адміністративного судочинства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28 черв. 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 07.07.2010 р. № 2453-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, 43, 44-45. – Ст. 529.
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 № 2747-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 35-36, 37. – Ст. 446.
4. Гаврилюк О. О. Принцип гласності та відкритості в адміністративному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Гаврилюк Олександр Олександрович. – Х., 2012. – 195 с.
5. Король В. В. Засада гласності та її обмеження в кримінальному судочинстві України: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Король Володимир Володимирович. – Л., 2002. – 205 с.
6. Репешко П. И. Принципы уголовного процесса в стадии судебного разбирательства уголовного дела в суде первой инстанции Украины / П. И. Репешко. – Николаев : Атол, 2001. – 258 с.
7. Руденко А. В. Адміністративне судочинство: становлення та здійснення: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Руденко Артем Валерійович. – Х., 2006. – 209 с..
8. Щодо Закону України «Про судоустрій і статус суддів» : лист Верховного Суду України від 12.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://document.ua/shodo-zakonu-ukrayini-pro-sudoustrii-ukrayini-i-status-suddi-doc27675.html>
9. Капля О. М. Місце принципів гласності та відкритості в судовому адміністративному процесі за підготовчого та письмового проваджень / О. М. Капля, В. М. Кондратенко // Митна справа. – 2011. – № 6 (78). – Ч. 2, Кн. 1. – С. 44-49.
10. Хомяков Г. А. Административный суд в Российской Федерации : [монография] / Г. А. Хомяков. – Казань : Казан. гос. ун-т, 2001. – 224 с.
11. Гласность судебной деятельности по уголовным делам / В. В. Леоненко. – К. : Наук. думка, 1993. – 188 с.
12. Приступенко Т. О. Теорія журналістики: етичні та правові засади діяльності засобів масової інформації : [навч. посіб.] / Т. О. Приступенко. – К. : Знання, 2011. – 351 с.
13. Кодекс професійної етики українського журналіста // Журналіст України. – 1997. – № 5 – 6. – С. 5.

14. Криворучко С. Загальні принципи етики у їх застосуванні до журналістики / С. Криворучко // Актуальні питання масової комунікації. – 2002. – Вип. 3. – Ч. – С. 34-40.
15. Петрухин И. Л. Гласность судопроизводства / И. Л. Петрухин // Конституционные основы правосудия в СССР. – М., 1981. – С. 170-185.

Анотація

Иванцов В. О. Фіксування судового процесу технічними засобами: місце та особливості застосування в адміністративному судочинстві України – Стаття.

У статті автор визначає місце повного фіксування судового процесу технічними засобами та використання технічних засобів особами, присутніми у залі судового засідання, серед категоріального апарату адміністративного судочинства. Окрему увагу приділено встановленню особливостей реалізації нормативно-правових положень, що регламентують фіксування судового процесу технічними засобами.

Ключові слова: фіксування судового процесу, технічні засоби, адміністративне судочинство, принцип гласності.

Аннотация

Иванцов В. А. Фиксирование судебного процесса техническими средствами: место и особенности применения в административном судопроизводстве Украины – Статья.

В статье автор определяет место полного фиксирования судебного процесса техническими средствами и использование технических средств лицами, присутствующими в зале судебного заседания, среди категориального аппарата административного судопроизводства. Отдельное внимание уделено определению особенностей реализации нормативно-правовых положений, которые регламентируют фиксирование судебного процесса техническими средствами.

Ключевые слова: фиксирование судебного процесса, технические средства, административное судопроизводство, принцип гласности.

Summary

Ivantsov V. O. Recording the judicial process technologies: place and features of Ukraine in administrative proceedings

The author defines the place of a full recording the judicial process technologies and the present using of technology in the court room between categorical system of administrative proceedings. Special attention is given to determining the features of the implementation of legal provisions recording the judicial process technologies.

Key words: recording the judicial process, technologies, administrative proceedings, the principle of publicity.